

בענין אמירת העדים תנאי היו דברינו

הרמב"ם בפ"ג מהל' עדות הל' ט' פסק וז"ל, אמרו על תנאי היה שטר זה, אם היה כתב ידן יוצא ממקום אחר אין נאמנים, ואם אין השטר מתקיים אלא מפיהם נאמנים, ואומרים לבעלי הדין קיימו התנאי ובואו לדין עכ"ל. ומשיג עליו הראב"ד וז"ל, אמרו על תנאי וכו', א"א לדעת רבינו הוא זה, אבל הגאון ז"ל לא אמר כן, אלא נאמנים בכל ענין וכן עיקר עכ"ל.

עיי' בר"ן כתובות בפ"ב שמביא שם מחלוקת זו באריכות, ולקמן נבאר מחלוקתם. ומתחילה נקדים קושיית הר"ן על עצם הדין, מדוע נאמנים בכלל לומר תנאי היו דברינו, וז"ל בפ"ב דכתובות בסוגיא זו, ותמה אני למה נאמנים בתנאי יותר מבאמנה, הא תנאי גופיה אמנה היא, ומה בין האמינו בנתינת המעות, או האמינו בקיום התנאי, הרי בשניהם לא נשתעבד אלא ע"מ שיתקיים אותו דבר. ונראה לי דהיינו טעמא, משום דבאמנה אכתי לא משתעבד לזה למלוא כלל, שהרי בידו הוא שלא ילוה ממנו, ואין כאן שעבוד, ומשו"ה אסור לו לאדם שישהנו בתוך ביתו, שנמצא משהה שטר שאין לו בו שום זכות, אבל תנאי הוא שמשתעבד לזה אמלוא, אבל ע"מ שידבר עליו לשלטון וכיוצא בו, וכל כהאי גוונא חייל שעבודא מהשתא בעל כורחיה דלוה, שהרי בידו של מלוה לקיים תנאו, ובודאי דלא מיתסר להשהות שטר זה בתוך ביתו כיון דשעבודא מהשתא חייל במקצת עכ"ל הר"ן עיי"ש.

משמע מדברי הר"ן שמחלק בין תנאי שביד הלוח לקיימו, לבין תנאי שביד המלוה לקיימו, אם התנאי ביד הלוח אז דמי לשטר אמנה ואסור לשהותו, ואם ביד המלוה מותר לשהותו.

והקשה ההפלאה, שבשו"ע חו"מ מוכח, דאפילו תנאי שביד הלוח לקיימו ג"כ הדין הוא שמותר לשהותו וליכא שום חילוק, ולא הוזכר בכלל בשו"ע שיטת הר"ן בזה שאסור לשהותו ודמי לשטר אמנה. עיי"ש בחו"מ סי' פ"ב סעיף י"ב, טען הלוח שהשטר נעשה על תנאי שאם אקיימנו איפטר וקיימתיו, ומלוה אומר שלא היה שום תנאי בדבר וכו', נפסקה שם ההלכה כך וכך עיי"ש. אבל סוכ"ס איירי התם שהתנאי הוא ביד הלוח, בזה שכתוב שם שהשטר נעשה על תנאי שאם אקיימנו איפטר וקיימתיו, וסותם באופן דכו"ע סבירא להו כן, הא הלא לדברי הר"ן יש חילוק בין תנאי שביד הלוח, לבין תנאי שביד המלוה. עיי"ש בהפלאה.

וגם הש"ך הקשה שם, שבחו"מ סימן הנ"ל באמצע סעיף הנ"ל נפסקה ההלכה, אם יש ללוה עדים שבתנאי נעשה מקבלין עדותן, ואפילו עדי השטר עצמן נאמנים לומר שנעשה על תנאי, אפילו אם כתב ידם יוצא ממקום אחר, ונפטר הלוה אפילו בלא שבועה עיי"ש. מוכח דהדין הוא, שהעדים נאמנים לומר תנאי היו דברינו, אפילו היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר, ומקשה הש"ך דלעיל סימן מ"ו סעיף ל"ו נפסק הדין להיפך, וז"ל שם, ואם כתב ידם יוצא ממקום אחר, או שיש עדים שזה כתב ידם אין נאמנים בשום דבר שיאמרו לבטל השטר, חוץ מלומר בפנינו מסר מודעא, א"כ מוכח מהתם היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים לומר על תנאי היו דברינו. ומקשה הש"ך הלא תרי פסקי הלכות דסתרי אהדדי.

הנה הר"ן הנ"ל מביא מחלוקת הראשונים, בתנאי היו דברינו, אם נאמנים לומר היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר, רבינו האי ז"ל ור"ן גופיה וכת א' של ראשונים סברי שנאמנים לומר כתב ידינו הוא זה על תנאי אפילו היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר, ורש"י ורמב"ם ורמב"ן וכת א' של אחרונים סברי דנאמנים דוקא היכא שאין כתב ידם יוצא ממקום אחר, אבל היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים. עיי"ש באריכות.

ולהסביר מחלוקת הנ"ל צריכים לומר פשוט, שחולקים בזמן חלות השעבודים כשנעשה ההלואה על תנאי, כגון אם אחד לזה על תנאי, שיעשה הלוה איזה דבר, אם יקיים לא ישלם ואם לא יקיים ישלם, ואם התנאי על המלוה, אם יקיים ישלם ואם לא יקיים לא ישלם, אם בזמן ההלואה לא חל שום שעבוד על הלוה, אלא אם הלוה לא יקיים התנאי, או המלוה יקיים או חל השעבוד למפרע מזמן ההלואה, ואם הלוה יקיים או המלוה לא יקיים לא יחול עליו שום שעבוד, והמעות ניתנו לא בתורת הלוואה אלא בתורת מתנה, או שהשעבוד חל תיכף בזמן ההלואה, רק אם הלוה לא יקיים התנאי, או המלוה יקיים ישאר השעבוד, ואם הלוה יקיים או המלוה לא יקיים, יסתלק מעליו השעבוד מטעם מחילה, וקיום התנאי מצד הלוה, או ביטול התנאי מצד המלוה, יהא כפטור וסילוק החוב כמו שפרע.

ובזה חולקים, אלו דסברי שנאמנים לומר תנאי היו דברינו דוקא היכא שאין כתב ידם יוצא ממקום אחר מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר, אבל היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים, סברי דמעיקרא בזמן ההלואה לא חל שום שעבודים על הלוה, רק בזמן שהלוה לא יקיים או המלוה יקיים, או חל השעבודים למפרע, אבל קודם לכן ליכא שום שעבוד על הלוה, לכן אינם נאמנים משום עקירת השטר, כי לפני הגדתם איתחזק לנו שהשטר הוא עם שעבודים, ועכשיו לפי הגדתם השטר הוא בלי שעבודים, או אינם נאמנים

לעקור השטר. וכמו באנוסים היינו שקודם היה מוחזק לנו שהשטר הוא עם שעבודים, ועכשיו כשבאים העדים ואמרי אנוסים היינו וליכא שעבודים, הדין הוא שאינם נאמנים מטעם עקירת השטר, כמו"כ הכא בתנאי היו דברינו, שבתחילה היה מוחזק לנו שהשטר הוא עם שעבודים, ועכשיו כשהעדים באו ואומרים תנאי היו דברינו, אז לפי הגדתם הוי השטר בלי שעבודים, כי העדים אינם מעידים שהלוה קיים התנאי או המלוה לא קיים, כי מזה אינם יודעים כלל, אלא אומרים שנעשה על תנאי, לכן סברי שאינם נאמנים, משום שע"י הגדתם יש עקירת השטר, ואינם נאמנים לעקור השטר מדין כיון שהגיד וכו'. אבל אלו הראשונים דסברי שאפילו היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר ג"כ נאמנים, סברי שהשעבוד חל על הלוה תיכף בזמן ההלואה, רק קיום התנאי מצד הלוה וביטול התנאי מצד המלוה, זהו פטור החוב וסילוק השעבוד, אבל עכשיו הוי השטר עם שעבודים לכן נאמנים, כי באופן זה ליכא עקירת השטר, שקודם היה שטר עם שעבודים, וגם עכשיו אחרי הגדתם של תנאי היו דברינו הוי ג"כ השטר עם שעבודים, וליכא עקירת השטר, לכן נאמנים אפילו שכתב ידם יוצא ממקום אחר.

אמנם כל זה אתי שפיר רק לאלו השיטות, אבל שיטת הר"ן שמחלק בין תנאי שביד הלוה לקיימו לבין תנאי שביד המלוה לקיימו, סובר שהאומדנא היא היכא שביד הלוה לקיימו אז הוא משתעבד כשיבטל התנאי למפרע, משום כיון שבידו לקיימו חושב שבודאי יקיים כדי שלא יחול עליו השעבוד, לכן דמי לשטר אמנה, מה שהתם ג"כ משתעבד לכשילוה. אבל היכא שביד המלוה לקיימו, אז משתעבד תיכף בזמן ההלואה, כיון שאין בידו חושב הלוה שבודאי המלוה יקיים התנאי, כדי שיחול על הלוה השעבודים, לכן הלוה משתעבד תיכף. וחשבתי לומר, שכל הדברים הנ"ל, הוי דוקא בסתם הלואה, ובאופן זה פליגי הראשונים, מתי חל השעבודים על הלוה, כל אחד לשיטתו, אבל זה דבר ברור לאלו הראשונים דסברי שבסתם הלואה חל השעבודים בזמן ההלואה, יהא בודאי הדין, אם הלוה יתנה בפירושו, שאין רצונו להשתעבד עכשיו, אלא כשיתבטל התנאי מצד הלוה או כשיתקיים התנאי מצד המלוה או יחול למפרע, יכול בודאי להתנות. וכמו"כ להיפך לאלו הראשונים דסברי שבסתם הלואה לא חל השעבודים בזמן ההלואה, אלא כשיתבטל התנאי מצד הלוה, או כשיתקיים התנאי מצד המלוה או משתעבד למפרע, יסברו אם הלוה נתרצה להשתעבד עכשיו, יכול בודאי לעשות כן, וכן לשיטת הר"ן שמחלק בין תנאי שביד הלוה לקיימו לבין תנאי שביד המלוה לקיימו, היכא שביד הלוה לקיימו חל השעבודים כשיתבטל התנאי למפרע, ואם ביד המלוה לקיימו חל השעבודים תיכף בזמן ההלואה, סובר ג"כ דזהו דוקא בסתם הלואה, או אמרינן שהאומדנא הוי כך כפי שביארנו, אבל זה ודאי היכא שביד הלוה לקיימו יכול הלוה

להשתעבד מעכשיו, וכמו"כ היכא שביד המלוה לקיימו, יכול הלוה להתנות שהשעבוד יחול כשיתקיים התנאי למפרע.

ולפי"ז תתיישב שפיר קושיית ההפלאה הנ"ל, שמקשה על הר"ן, שבחו"מ מוכח שאפילו בתנאי שביד הלוה לקיימו מותר להשהותו, אבל לפי דברינו לא קשה מידי, כי באיזה אופן של תנאי איירי שם בחו"מ, בתנאי כזה שמשמע עכשיו, וכן הוא לשון המחבר שם, טען הלוה שהשטר נעשה על תנאי שאם אקיימו איפטר, משמע מפורש מלשונו דאיירי באופן זה שנתרצה הלוה להשתעבד עכשיו בזמן ההלואה, אלא כשיקיים התנאי יתפטר מן החוב כלשונו איפטר, א"כ שטר כזה אינו שטר אמנה, והא שסובר הר"ן דהיכא שביד הלוה לקיימו דמי לשטר אמנה זהו דוקא בסתם הלואה, או סובר הר"ן דכך היא האומדנא דאימתי הוא משמע רק כשיבטל התנאי, ועכשיו הוי שטר בלי שעבודים, ושטר כזה דמי לשטר אמנה, אבל זה אמרנו שיכול הלוה להשתעבד מעכשיו בזמן ההלואה, והתם בחו"מ איירי באופן זה, שהלוה נשתעבד מזמן ההלואה, וכמו שמוכח מלשון המחבר, א"כ באופן זה הוי עכשיו שטר עם שעבודים, ושטר כזה לא דמי לשטר אמנה.

וגם לפי הנ"ל תתיישב שפיר קושיית הש"ך שהבאנו לעיל דהוי תרי פסקי הלכות דסתרי אהדדי. דבאמת נפסקה ההלכה כאלו הראשונים דסברי היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים, משום דסברי דאימתי חל השעבודים על הלוה רק כשיתבטל התנאי מצד הלוה, או כשיתקיים התנאי מצד המלוה, או חל למפרע, אבל קודם לכן ליכא שום שעבודים על הלוה, לכן נפסקה שפיר ההלכה בסימן מ"ו סוף סעיף ל"ו, שאינם נאמנים מטעם עקירת השטר, וכמו שביארנו לעיל, אבל בסימן פ"ב דקדקנו מלשון המחבר דאיירי בתנאי כזה שנתרצה הלוה להשתעבד מעכשיו בזמן ההלואה, כלשונו שם אם אקיימו איפטר, לכן הדין הוא שנאמנים אפילו היכא שכתב ידם יוצא ממקום אחר, משום שבאופן זה אין כאן עקירת השטר, כי קודם הוחזק לנו לשטר עם שעבודים, וגם עכשיו אחרי הגדתם נשאר השטר עם שעבודים, לכן נאמנים באופן זה אפילו שכתב ידם יוצא ממקום אחר.